

”Det gångna är inte en dröm”

Referat från författaren Theodor Kallifatides presentation av sin nyutkomna självbiografiska roman, ABF-huset 5 oktober 2010 i regi av ABF Stockholm, AKS och PRO.

Du ska göra det som ditt hjärta tål. Så sade Theodor Kallifatides mamma när hon låg på sitt yttersta och skulle ta farväl av sin son. Sedan dess hade han funderat på dessa ord och vad de kan betyda, berättade Kallifatides inför en fullsatt Z-sal på tisdagseftermiddagen. ”...vad ditt hjärta tål” – det måste innebära att man inte ska göra något som får ens hjärta att brista, det vill säga något som är fel och som svär mot ens känsla för vad som är rätt och moraliskt riktigt, sade Kallifatides. Han berättade sedan att han hade förträngt sin mors död; när gravsättningen skulle ske kunde han inte komma ihåg var hennes grav fanns på kyrkogården, till familjens stora skam. Stora förluster är mycket svåra att acceptera, sade han, och han har upplevt flera sådana förluster i sitt liv. Den första och största var förlusten av byn där han föddes och växte upp.

Och så började han berätta om vad som skedde när de tyska soldaterna tågade in i hans barnomsby under 2:a världskriget och hur hans far och äldre bror blev utsatta för misshandel och tortyr såsom misstänkta ”kommunister”. Själv hade han ett ”minne” av att han besökt sin far i den källare där han spärrats in, men detta minne kan inte vara sant eftersom han bara var tre år då, menade hans mor. Men man kan inte glömma bort vad man – kanske felaktigt – kommer ihåg, turnerade han skickligt detta minnets spratt med vår historia. Till publikens stora förtjusning berättade han också om sin morfar som uppträtt som tolk åt tyskarna utan att kunna tyska – han påstod att han kunde 16 språk – men det gjorde mindre eftersom tyskarna inte kunde grekiska och grekerna inte tyska. Morfadern sade därför vad han tyckte att tyskarna borde säga i sin översättning. När han frågade sin morfar om det var svårt att lära sig språk svarade denne att det krävdes åtminstone två hjärnceller för detta och det menade han väl att Theo var utrustad med. Morfaderns ord var honom till stor hjälp när han senare lärde sig svenska snabbt.

Livet under kriget var hårt i byn. Man levde på mandlar och halvsvälte sig fram; Kallifatides själv ramlade ut genom ett fönster och fick en nål genom foten men kände ingen smärta. Så försvagad var han. Hans mor svimmade däremot när hon såg vad som hänt. Den största kärleksgärning han sett var när byns gamla kvinnor klättrade upp på ett närbeläget berg i gryningen och plockade rötter och bär som de sedan tuggade för att barnen skulle få något att äta. Som svarta änglar satt de där vid kyrkogårdsmuren och tuggade, hans tandlösa mormor en av dem. Hon tuggade med gommen.

Kallifatides betonade att han inte var antitysk men kunde ändå inte låta bli att berätta om bydåren som togs till fånga och avrättades av tyskarna efter att ha satt ett levande ljus på en sköldpaddas rygg och orsakat kalabalik i tysklägrer. När han föll framåt vid exekutionsmuren mötte hans döende blick barnet Kallifatides – det hade han aldrig kunnat glömma. ”Dåren”, som mannen allmänt kallades, hade blivit angiven av en annan bybo. Det finns alltid en dåre och en angivare i varje by, menade Kallifatides. Avrättningen bevittnades av dem som fanns kvar i byn, alltså kvinnor och barn. Männerna hade redan försvunnit, blivit krigsfångar eller partisaner.

Och nu for pojken Kallifatides rätt illa i byn, kallades för ”röding”, ”kommunistyngel” och liknande. Hans far var lärare och vänsterman och sedan han lyckats rymma från tyskarna gav hans sig iväg till Aten, liksom hans mor och äldre bröder. Själv var Kallifatides liten och tunn och iförd äppelknyckarbyxor och han kände sig mycket olycklig. Ända tills hans morfar tog honom vid handen och inte släppte taget förrän de också tillsammans hade lyckats ta sig fram till Aten där han fick börja skolan och återförenas med sin familj. I klassen var det cirka 80 barn som läraren skickade ut i staden för att hitta något att skriva om – att skriva uppsats var huvuduppgiften i den grekiska skolan – och Kallifatides råkade snubbla över ett älskande par i en park. Det kunde han inte skriva om, då skulle han bli relegerad. Han blev livrädd vid åsynen och trodde att mannen

höll på att äta upp kvinnan. Men han kom på att han kunde ju skriva om precis vad som helst och så fick han sin uppsats uppläst för klassen. Den handlade om två arméer av myror som slogs mot varandra. Det kallar jag en uppsats, sade läraren. Därefter etablerade sig Kallifatides som klassens expert på kärleksbrev som han författade för kamraternas räkning, ofta till samma flicka. Denna verksamhet öppnade hans ögon för språkets makt. Därpå följde det största misslyckandet i hans liv, nämligen att han inte kom in på universitetet i Aten. Tillintetgjord av skam hasade han hemåt men hans far sade till honom "en dag kommer de att skämmas". Han tvivlade aldrig på mig, sade Kallifatides, och han lärde mig att försonas i stället för att försöka hämnas.

Hans anförande handlade sedan om ankomsten till Sverige och hur han kom att älska sitt nya fosterland därför att Sverige 1964 var ett samhälle som vara berett "att ge honom chansen". Han tog sitt studentbetyg och gick till filosofiska institutionen vid Stockholms universitet där studierektorn raskt konstaterade att "det här är ju rena grekiskan för mig". Varpå hon frågade Kallifatides om han ville vara uppriktig. Det ville han. "Är det ett bra betyg, frågade hon, ja, sade jag, då är det bara att börja, sa hon" – så beskrev han den enkla procedur som föregick hans inskrivning vid Stockholms universitet. Han tog sin fil kand på tre terminer och blev sedan själv lärare i filosofi på gymnasienivå. Hur kunde det gå så lätt? Det var "förtroendets makt", svarade Kallifatides. "Hade jag inte motsvarat det förtroendet hade jag varit ett svin och visserligen har jag varit svinaktigt ibland, men ett så stort svin var jag inte."

Efter tre år i Sverige gav Bonniers ut hans första diktsamling: "Jag fick ett brev från Gerhard Bonnier där det stod "Unge man, välkommen upp på förlaget så att vi får skriva kontrakt..." berättade han om sin första litterära framgång. Allt detta var exempel på "det andra Sverige" som han ofta längtade tillbaka till.

Kallifatides kom sedan in på det som han menade var hans stora, kvarvarande problem, att fortfarande efter 47 år och 40 utgivna böcker på svenska betraktas som "invandrare". Jag är svensk författare, sade han, och berättade att en dag när det var mycket kallt och han påbyltad steg av ett pendeltåg, hur han då hade hostat till varvid en förbipasserande sade till honom "det finns sjukhus i det här landet". "Att jag bryter när jag talar vet jag", sade han, "men inte att jag bryter när jag hostar också". Han berättade slutligen om sitt återbesök i den grekiska byn där han motogs som den förlorade sonen med middag för 800 personer. Efteråt gick han och hans bror förbi en liten kyrka, han ville stanna till men brodern helst inte. För där inne på kyrkogården hade han blivit mycket svårt misshandlad och pryglad med en piska med järnkulor och utpekad som "lärarens yngel". Det ville han inte bli påmind om. Men tillsammans kom ändå bröderna fram till att de inte hade något behov av att hämnas för då skulle den onda cirkeln aldrig ta slut.

På frågan varför han valde Sverige och inte något annat land svarade Kallifatides att Sverige vid denna tidpunkt var det enda land i Europa som accepterade arbetskraftsinvandring. Här hade han blivit väl mottagen och levt ett bra liv tillsammans med sin hustru Gunilla och deras två barn – men kände han sig inte fortfarande som grek, trots allt, insisterade någon i publiken. Varpå han svarade med ett grekiskt ordspråk om att man kan inte gå ner i en flod utan att bli blöt om fötterna och han hade vadat i den svenska floden i 47 år, lärt sig alla dess seder, dess skämt och drömmar och han var svensk och grek och även finne vid behov.

Kerstin Vinterhed